

Ηγούμενες της Μονής του Αγίου Γερασίμου σε βενετική γνωμοδότηση του 1794

Ευγενία Λιοσάτου

Φιλολόγος, Δρ Ελληνικής Γλώσσας,

Λέκτορας του Πανεπιστημίου Ca' Foscari της Βενετίας

Ξεφυλλίζοντας στο Κρατικό Αρχείο της Βενετίας τα *consulti* των ετών 1606-1794, τις γνωμοδοτήσεις δηλαδή που υπέβαλλαν προς τη Βενετική Γερουσία οι σύμβουλοι της Αυθεντίας σε εκκλησιαστικά ζητήματα (*consultori in iure*),¹ εντοπίζουμε να θίγονται διάφορα θέματα σχετικά με τους υπηκόους και την ορθόδοξη εκκλησία των Ιονίων Νήσων. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το *consulto* του 1794, που φέρει τον τίτλο *Greci di Cefalonia*,² και το συνοδευτικό έγγραφο *Monache dell'Omala in Cefalonia*, που κλήθηκε να συντάξει ο *consultore in iure* Pietro Franceschi.³ Το *consulto* αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία καθώς αποτελεί την τελευταία γνωμοδότηση επί εκκλησιαστικών θεμάτων της Κεφαλονιάς μέχρι την πτώση της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας.

Πρόκειται για ένα φυλλάδιο με έγγραφα που χρονολογούνται από το 1786 έως και το 1794 και αναφέρονται στην Ιερά Μονή του Αγίου Γερασίμου, εστιάζοντας την προσοχή στις ηγούμενες που διαδοχικά άσκησαν τη διοίκηση και την πνευματική εποπτεία της μονής εκείνη την περίοδο και συγκεκριμένα στην Ολυμπιάδα Μομφεράτου, στη Μαξιμίλα Ροσολύμου και στην Τιμοθέη Αννίνου.⁴ Από τις συνημμένες εκθέσεις των διοικητών της μονής, τις επιστολές των Γενικών Προβλεπτών Θαλάσσης, τον κατάλογο των μοναχών, καθώς και επιστολές του Αρχιεπισκόπου Κεφαλληνίας Ιωαννίκιου Αννίνου που έπονται της γνωμοδότησης, προκύπτει το πρόβλημα της νομιμότητας των εκλογών των μοναχών της μονής την παραπάνω χρονική περίοδο.

Στο σχετικό *consulto*, που φέρει την ημερομηνία 30 Αυγούστου 1794, ο *consultore in iure* ασχολείται με το θέμα της πλήρωσης της θέσης της ηγουμένης της μονής του Αγίου, καθώς η εκλογή της μοναχής Μαξιμίλας Ροσολύμου στις 28 Μαΐου 1794 θεωρήθηκε άκυρη και επακολούθησαν στις 27 Ιουνίου 1794 δεύτερες εκλογές κατά τις οποίες εξελέγη η Τιμοθέη Αννίνου.

Ο *consultore in iure* επισημαίνει ότι η πρώτη εκλογή της μοναχής Μαξιμίλας Ροσολύμου παρουσιάζεται ως παράνομη σε επιστολή του Αρχιεπισκόπου Ιωαννίκιου προς τον Προβλεπτή της Κεφαλονιάς και Ιθάκης Antonio Marin στις 26 Ιουνίου 1794. Στο σημείο αυτό ο σύμβουλος σημειώνει ότι η επιστολή του Αρχιεπισκόπου «υπό τις παρούσες συνθήκες, ακυρώνει τις εκλογές, αφαιρεί την εποπτεία της μονής από την νεοεκλεγμένη μοναχή, επιθυμεί να την αντικαταστήσει με μία προσωρινή, διατάζει μια νέα εκλογή και ορίζει τον ίδιο τον *Prelato* ως εκτελεστή».⁵

Πράγματι, στην επιστολή του ο Αρχιεπίσκοπος υποστηρίζει ότι του ανατέθηκε από τον Γενικό Προβλεπτή⁶ «να αφαιρέσει τη διοίκηση από την παράνομα διορισμένη» μοναχή Μαξιμίλα Ροσολύμου και να δώσει την εποπτεία σε μία από τις μοναχές που φαινόταν περισσότερο άξια πίστεως. Κοινοποιεί δε τη σύγκληση συνέλευσης την επόμενη ημέρα με στόχο τη νόμιμη εκλογή ηγουμένης. Αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «αφαίρεσε αμέσως τα κλειδιά του μοναστηριού από τη Μαξιμίλα Ροσολύμου. Στη συνέχεια κάλεσε όλες τις μοναχές της μονής και παρουσία ενός ηγουμένου⁷ κλήρωσε ένα από τα ονόματα, και αφού το έδωσε στον ηγούμενο, αυτός διάβασε το όνομα της Τιμοθέης Αννίνου. Σε αυτήν, χωρίς καθυστέρηση, παρέδωσε τα κλειδιά και τη διοίκηση μέχρι να γίνουν νέες εκλογές».⁸

Εντούτοις, σχετικά με τη δεύτερη εκλογή που αφορά την Τιμοθέη Αννίνου, προκύπτει από το *consulto* ότι αυτή η μοναχή εξελέγη ως ηγουμένη ύστερα από παράνομη διαδικασία

σία. Οι διοικητές της μονής, σε έκθεσή τους, που έπεται της γνωμοδότησης, *memoriale dei governatori*,⁹ υποστηρίζουν ότι δεν υπήρξε νόμιμη εντολή να καθαιρεθεί η Μαξιμίλα Ροσολύμου και να αντικατασταθεί, καθώς η εκλογή της τηρούσε όλες τις νόμιμες προϋποθέσεις, και επικρίνουν την επέμβαση του Αρχιεπισκόπου.

Σκοπός της εν λόγω γνωμοδότησης είναι η παροχή αντικειμενικών συμβουλών στα θεσμικά όργανα της Βενετίας, δεδομένου ότι ο *consultore in iure* οφείλει να τα καθοδηγεί λαμβάνοντας υπόψη όλα τα αποδεικτικά στοιχεία. Οι σύμβουλοι για να φανούν χρήσιμοι θα πρέπει να λάβουν υπόψη τους όλα τα έγγραφα που έχουν στην κατοχή τους, τόσο αυτά που ευνοούν εν προκειμένω τις δύο εκλογικές συνελεύσεις, όσο και αυτά που έρχονται σε αντίθεση με αυτές, και για να δικαιολογηθούν σε περίπτωση λανθασμένου πορίσματος προειδοποιούν ότι δεν είναι δυνατόν, με δεδομένη τη μεγάλη χρονική απόσταση μεταξύ των συμβάντων και των επιστολών, να έχει κανείς πλήρη επίγνωση του θέματος. Ωστόσο, όπως σημειώνει ο συγκεκριμένος *consultore*, η εμπειρία και ο νόμος διδάσκουν ότι στις διαφωνίες «το δίκαιο του ενός μέρους μπορεί να φαίνεται πικρό στο άλλο, γι' αυτό διά παν ενδεχόμενο θα πρέπει αυτό να γνωστοποιείται με προσοχή, ή τουλάχιστον δείχνοντας ενδιαφέρον και για το συμφέρον του άλλου μέρους».¹⁰

Στο πόρισμα του ο *consultore in iure* καταλήγει ότι η πρώτη εκλογή, αν και με λίγες ψήφους υπέρ της Μαξιμίλας, πραγματοποιήθηκε με τις συνήθεις νόμιμες και πάντα πρακτικές διαδικασίες, ενώ η εκλογή της Τιμοθέης ήταν αποτέλεσμα έκτακτης διαδικασίας και παρατυπιών. Επομένως, συμβουλεύει να επιστραφεί η εποπτεία στη Μαξιμίλα, η οποία απομακρύνθηκε από τη θέση της ηγουμένης «χωρίς να της δοθεί καμία αναφορά και χωρίς να την ακούσει κανείς». Έπειτα, να κληθούν και τα δύο ενδιαφερόμενα μέρη να καταθέσουν ώστε να εγκριθεί η μία εκ των δύο εκλογών, αυτή που αναγνωρίζεται ως νόμιμη, ή να αναθεωρηθούν και οι δύο σε περίπτωση που κριθούν παράνομες, προκειμένου να ακολουθήσουν «ήσυχες, τακτικές και ειλικρινείς» εκλογές.

Συμπερασματικά, από τη γνωμοδότηση προκύπτει ότι στο Μοναστήρι των Ομαλών δεν έλειπαν οι αναταραχές στον μοναστικό βίο και οι διχόνοιες με τους υπευθύνους της διοίκησης της μονής. Θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μια πρόχειρη σημείωση του *consultore in iure* στο περιθώριο του εγγράφου, σύμφωνα με την οποία στο ίδιο μοναστήρι είχαν σημειωθεί και στο παρελθόν σοβαρές αναταραχές ως προς την εκλογή της ηγουμένης, και συγκεκριμένα το 1786 λόγω των ενστάσεων που είχε εκφράσει ο Αρχιεπίσκοπος Ιωαννίκιος και λόγω της διαφωνίας του με τους διοικητές εκείνης της εποχής.¹¹

Το τελευταίο αυτό επεισόδιο προφανώς σχετίζεται με την εκλογή της Ολυμπιάδας Μομφεράτου,¹² η οποία προκατείχε τη θέση της ηγουμένης της μονής του Αγίου από τις 6 έως τις 28 Μαΐου 1794, σύμφωνα με έγγραφο των διοικητών¹³ και σύμφωνα με τον κατάλογο των μοναχών. Όσον αφορά την Ολυμπιάδα Μομφεράτου, ο έκτακτος Προβλεπτής των Ιονίων Νήσων Nicolò Erizzo, τον Νοέμβριο του 1786, ζητούσε από τον Προβλεπτή Κεφαλονιάς και Ιθάκης να λάβει υπόψη του επιστολή του Αρχιεπισκόπου Ιωαννίκιου με την οποία ζητούσε να καθαιρεθεί η παραπάνω ηγουμένη και καλούσε τους διοικητές της μονής να υπακούσουν στην εντολή του.¹⁴

Ανεξάρτητα από τις ενδεχόμενες προστριβές μεταξύ των διοικητικών και εκκλησιαστικών οργάνων στους κόλπους της ορθόδοξης εκκλησίας, στην προαναφερόμενη γνωμοδότηση επιβεβαιώνεται κυρίως ο «προστατευτικός» ρόλος της Βενετίας. Θα πρέπει επιπλέον να λάβουμε υπόψη μας τις συγκρούσεις και τις μορφές συμβιβασμού που εκδηλώνονται στο δεύτερο μισό του δέκατου όγδοου αιώνα μεταξύ της Γαληνοτάτης και των θεσμικών οργάνων της Επτανήσου. Επανερχόμενη, ωστόσο, στο περιεχόμενο του *consulto* του 1794, θα ήθελα να επισημάνω το ιδιαίτερο ενδιαφέρον που αυτή η γνωμοδότηση παρουσιάζει για την εκκλησιαστική ιστορία της Νήσου μας. Επίσης, αποτελεί πηγή πληροφοριών και για τη Βενετική

πολιτική, καθώς αποκαλύπτει τις σχέσεις ανάμεσα στη Δημοκρατία του Αγίου Μάρκου και στους Έλληνες υπηκόους της στον Ιόνιο χώρο, όπου είναι εμφανής η αντιπαράθεση μεταξύ της Βενετικής εξουσίας και των εκκλησιαστικών θεσμών.¹⁵ Επομένως, η αναφερόμενη γνωμοδότηση επιβεβαιώνει τον έλεγχο της Γαληνοτάτης στα εκκλησιαστικά πράγματα των «*Greci di Cefalonia*» και καθιστά τη μεσολάβηση των *consultori in iure* χρήσιμη για την ομαλή λειτουργία του μοναστικού βίου.

Σημειώσεις

¹ Στη Βενετία πιστοποιείται από τις αρχές του δέκατου τέταρτου αιώνα η προσφυγή σε νομικούς, Βενετούς υπηκόους ή αλλοδαπούς, εκκλησιαστικούς και μη, ώστε να εκφράσουν τεχνικές απόψεις σε θέματα αρμοδιότητας των ανώτατων θεσμικών οργάνων. Από τον 16ο αιώνα η διαδικασία έγινε πιο τακτική και συχνή, ιδιαίτερα όσον αφορά θέματα Κανονικού Δικαίου, καθώς και εκκλησιαστικά, νομικά και συννοριακά ζητήματα.ς.

arà per ingiongerli, mentre già a norma di quanto hà co

² Archivio di Stato di Venezia (A.S.Ve.), *Consultori in iure*, b. 422, φυλλάδιο *Greci di Cefalonia. Il alla suora Maximilla Rossolimaστικoe id oscuro senso resi l'ndo rmi.*

arà per ingiongerli, mentre già a norma di quanto hà coll alla suora Maximilla Ross

³ Ο Pietro Franceschi, ο τελευταίος *consultore in iure* της Δημοκρατίας του Αγίου Μάρκου (1787-1797), θεωρείται από τους σημαντικότερους συμβούλους της Βενετικής Γερουσίας. Βλ. Alfredo Viggiano, *Lo specchio della Repubblica. Venezia e il governo delle Isole Ionie nel Settecento*, Verona, Cierre ed. 1998, σσ. 232-249.

⁴ Οι μοναχές αυτές αναγράφονται ως Olimpade Monferato, Timotei Anino, Maximila Rossolimo σε έγγραφο υπογεγραμμένο από τον Gerasimo Dalladecima στον κατάλογο των μοναχών που έλαβαν μέρος στην εκλογική συνέλευση της 28^{ης} Μαΐου 1794. A.S.Ve., *Consultori in iure*, ό.π., έγγραφο 28 Μαΐου 1794, Covento San Gerasimo Omala.

⁵ Εννοεί τον ιεράρχη. A.S.Ve., *Consultori in iure*, ό.π., φυλλάδιο *Greci di Cefalonia*.

⁶ Γενικός Προβλεπτής Θαλάσσης ήταν ο Anzolo Memo (Quarto).

⁷ Πρόκειται προφανώς για τον ιερομόναχο Αντώνιο Βάλσαμο, ο οποίος αναγράφεται ως «Reverendo Antonio Sacromonaco Valsamo Abbate» στον κατάλογο των μοναχών και όλων των συμμετεχόντων στην εκλογική συνέλευση της 28^{ης} Μαΐου 1794. Δεν διευκρινίζεται στα έγγραφα σε ποια μονή χρημάτισε ως ηγούμενος. Βλ. A.S.Ve., *Consultori in iure*, ό.π., έγγραφο 28 Μαΐου 1794.

⁸ A.S.Ve., *Consultori in iure*, ό.π., Copia di Lettera scritta a Carlo Antonio Marin, Provveditor di Cefalonia dal Arcivescovo Ioanichio Anino in data 26 Giugno 1794.

⁹ Οι διοικητές της Μονής Pietro Metaxà και Nicolin Inglessi κλήθηκαν να συντάξουν σχετική έκθεση για τα βασικά γεγονότα που αφορούσαν το αμφιλεγόμενο θέμα των εκλογών.

¹⁰ A.S.Ve., *Consultori in iure*, ό.π., *Greci di Cefalonia*.

¹¹ A.S.Ve., *Consultori in iure*, ό.π., *Greci di Cefalonia*.

¹² Στον κώδικα της μονής του Αγίου συναντάμε την Ολυμπιάδα Μομφεράτου ως ηγούμενη ήδη από το 1783. ΓΑΚ-Αρχαία Ν. Κεφαλληνίας, Αρχείο Θρησκείας, Μονές, Άγιος Γεράσιμος Ομαλών, Κώδικας Ι, 1749-1819, φ. 34.

¹³ A.S.Ve., ό.π., Copia di Atto dei governatori del Convento Pietro Metaxà e Nicolin Inglessi in data primo luglio 1794.

¹⁴ A.S.Ve., ό.π., Copia di Lettera di Nicolò Erizzo Provveditor Straordinario all'Isole del Levante al Provveditor di Cefalonia in data 1 Novembre 1786.

Η πληροφορία αυτή μπορεί να διασταυρωθεί και από τα Αρχαία Κεφαλονιάς σε έγγραφο του Αρχιεπισκόπου που φέρει τη χρονολογία 1787.

ΓΑΚ-Αρχαία Ν. Κεφαλληνίας, Αρχείο Θρησκείας, Μονές, Άγιος Γεράσιμος Ομαλών, Κώδικας Ι, 1749-1819, φ. 37.

¹⁵ Βλ. επίσης Alfredo Viggiano, ό.π., σ. 214.